

A talmudfordítások története.

Kritische Geschichte der Thalmudübersetzungen aller Zeiten und Zungen. Von Dr. *Erich Bischoff*. Frankfurt a. M. 1899.

Mindazokra, a kik megszokták a talmudot valami titokzatos és hozzáférhetetlen sötétség műveül tekinteni, meglepetésszerűen fognak hatni jelen munkának sok utánjárással s nagy szorgalommal összegyűjtött, teljesen megbízható adatai, melyek a talmudnak majdnem négyszáz év óta különböző nyelveken készült nagyszámú fordításaira derítnek világosságot. Igaz, a több száz fordítás között nincsen egyetlen egy sem teljes, de e tény magyarázatát megtaláljuk egyfelől a talmud óriás terjedelmében, másfelől tartalmi és formai nehézségeiben, melyeknek leküzdése egy vagy néhány ember erejét messze fölülmúlja. Ehhez hozzájárul, hog máig sincs kritikailag tisztázott és rendezett kiadásunk e nevezetes műből; pedig a míg ilyennel nem rendelkezünk, minden fordítás megbízhatatlan alapon nyugszik. Szerző azt hiszi, hogy a német birodalom ráköltethetne a talmud fordítására és kiadására egy millió márkát, ha ugyan egy gazdag maecenás meg nem fogja előzni.

Érdekes, hogy görög nyelvű talmudfordítást már a 6. századból és arabs nyelvűt a 10. század végéről akartak kimutatni. Csakhogy mindkettő csupán azok képzeletében létezett, a kik bizonyos történeti adatokat félreértettek. Justinian császár (Novella 146) megtiltja a zsidóknak a misnának (a talmud alapvető részének) olvasását a zsinagógában; erre alapítják a misna görög nyelvű fordításának létezését. R. Abrahám ibn Daud beszéli (Szeder Hakabbala cz. művében, 1161, Toledo), hogy R. József ben Abithur a talmudról magyarázatot készített II. Hakem cordovai kalifának arabs nyelven. Csak a „magyarázat“ szót kellett helyettesíteni „fordítás“-sal s készen volt a talmud arabs versiója. Igazában legrégebb fordítása a talmud néhány részletének latin nyelven jelent meg Ricius Páltól (Talmudica novissime in Latinum conversa, Augsburg 1519). Ricius megkeresztelkedett zsidó, paviai tanár s utóbb Miksa császár udvari orvosa volt, a ki a császár parancsára a Reuchlin János és a kölni domonkosok között a talmud elégetése fölött kitört világhírű per alkalmából készítette szabadnak jelezhető fordítását.

De igazi virágkora a tudományos alapokon nyugvó talmudfordításoknak csak a 17. század közepe táján kezdődik s a következő század 30-as éveivel ér véget. Ez időre esik 5 teljes misnafordítás (melyekhez napjainkig még más 5 járult), köztük a hírneves Surenhuysen Vilmosé, a ki azonban szerző szerint legalább 26 idegen fordításból vett fel egyes részeket művébe, a mit lehetőség szerint titkolni igyekszik; ezeken kívül számos részletfordítás, túlnyomóan latin nyelven. Ez időben a keresztény, különösen protestáns theologusoknak, de olykor jogászoknak is, alapvető tanulmányaihoz tartozott a héber és rabbinikus nyelv és irodalom; de minthogy különösen a talmud tanulmányozása

leküzdhetetlennek látszó nehézségekkel járt, már Reuchlin óta szokássá vált, hogy a tudósok egy vagy több házi zsidót tartottak, a kiknek vezetése mellett vasszorgalommal adták magukat e tanulmányokra, vagy pedig, különösen ifjabb korban, a helybeli rabbi talmudi előadásaira jártak, együtt a zsidó bachurokkal. E széles körben elterjedt tanulmányok eredménye épen a jelzett talmudfordítások, melyeket e korban majdnem kizárólag keresztények készítettek és ama százakra menő értekezések és fordítások (l. különösen Grätz, Geschichte der Juden IX. kötet több helyén; Kohn, A szombatosok I. fejezet; Steinschneider a Zeitschrift für hebr. Bibliographie I—III. kötetében, 1896—98, Christliche Hebraisten című, még befejezetlen lajstromát), melyek között szép számmal vannak a külföldön járó magyarok munkái is. E tanulmányok voltaképi célja azonban majdnem mindig az ó- és új-szövetségi biblia tüzetesebb megértése volt, melyhez a zsidó régiségeknek, az új-héber és aram nyelv- és stílusbeli sajátságoknak és a zsidó szentírásmagyarázatnak a talmudi irodalomból merített ismerete szükségesnek mutatkozott.

Még nagyobb lendületnek indult a talmudfordítás munkája a jelen században, a mikor, különösen a zsidók részéről látnak nagy buzgalommal hozzá, hogy az oly sokat megrágalmazott könyvet fordításban megismertessék s ártalmatlanságát kimutassák. Keresztények már csak elvéve foglalkoznak e studiummal, a fordítók között szerző szerint hétszer annyi zsidó szerepel, mint keresztény. 3 teljes és néhány töredékes misnafordítás, valamint számos, a gemára egyes tractatusait felölelő fordítások mellett e században jelenik meg a palesztinai talmud egyetlen teljes fordítása francia nyelven Schwabtól (Paris 1871—89), agádai részei pedig németül Wünschetől. Ugyanő lefordította a babyloni talmudnak is agádai részeit, míg halálai részeket Rabinowicz francziául, Rodkinson pedig angolul adott ki. Legújabban Goldschmidt L. vállalkozott a babyloni talmud lefordítására teljes egészében. A Berlinben 1896 óta megjelenő munka azonban a kritika tetszését korántsem tudta megnyerni.

Hasonlíthatatlanul legtöbbször fordították le Áboth misnatractust (szerző 1541—1890. hatvannyolcz fordítást sorol fel), mely különösen szép erkölcsi tanításánál fogva vált népszerűvé. Mostanában minden zsidó imakönyvben található fordítása.

Érdekes a nyelvek összeállítása is, melyekre a talmud egyes részeit lefordították. Legelől áll a latin és a német, azután jóval hátrább következnek a spanyol, francia, angol, olasz, orosz, lengyel, román, svéd, hollandi, arabs, bibliai-héber és zsidó-német nyelv. *A magyart negyedik helyen* említi szerző, noha csak 4 fordítást nevez meg, ú. m. Rosenthal (Buda 1841.) és Deutsch (Pozsony 1865.) Áboth-fordítását, Klein Berakot-fordítását (1882; szerző tévesen említi a misna-fordítások között) és Krauss Derek-Erecz-fordítását (1895.). De nem tud Péchi Simon Áboth-fordításáról (1620—21, l. Kohn, A szombatosok 266. l.), a magam

és Hubernek talmudi szemelvényeiről, melyekhez legújabban (1899.) hozzájárult Fleisch, Gondolatok a talmudból cz. anthológiája.

Számos rövid szemelvény a legkülönbözőbb fordításokból, melyek közül szerző a Wünsche-félet és az Itzkowski kiadásában, Berlinben 1878 óta megjelenő, még be nem fejezett misna-fordítást tartja a leg-sikerültebbeknek és két régi hasonmás egészíti ki a tartalmas könyvet, melyet a talmud iránt érdeklődőknek melegen ajánlunk figyelmébe.

Dr. Eisler Mátvás.

KÜLÖNFÉLÉK.

Az Erdélyi Múzeum Egylet megnyitása negyven évvel ezelőtt.

(1859. nov. 23—25 én.)

Negyven évvel ezelőtt történt az Erdélyi Múzeum Egylet ünnepies megnyitása, melynek leírása egykorú kéziratomban így következik:

A Kolozsvári Közlöny s a magyarhoni lapok közül különösen a Pesti Napló ez időben megjelent számai számos ismertetését hozák ezen nemzeti ünnepélynek, melyet 1848-tól fogva Kolozsvárt nem látánk: mindazáltal mégis jónak látom némelyeket még feljegyezni.

A gyűlés a felébredt nemzeti öntudat által felköltött izgalom befolyása alatt készült megnyilni.

Magyarországon a protestánsok merész fellépése, a Kazinczi-ünnep, az esztergomi jubileum kitöréssel határos demonstratioi előzték meg.

Megjött a hír, hogy Pesten tetőtől talpig magyarban kezdenek járni. Itt is a szabók, gombkötők és cipészek nem győzték a megrendeléseket.

Gyűlni kezdett a vidék, mintha országgyűlés lenne.

A herceg — Lichtenstein Frigyes herceg új főkormányzói helyettes — harmadnappal azelőtt érkezett meg. Estve nála fáklyás zenét adott a város, hogy benne a múzeumot elősegítő kormányzó előre megtisztelve legyen s a többi nap a nemzeti érzelemnek szenteltessék.

Másnap reggel a herceg gr. Mikóhoz megy, s azon kérdést teszi, mint magyar mágnáshoz: gondolja-e, hogy ő Felsége ellen, s ő ellene nem lesz-e valami tüntetés? A felségről nem szólhatok — felelt gróf Mikó, — de hogy hercegséged ellen nem lesz, arról jót állok. Jól van — felelt megnyugtatóan a herceg — mást akartam királyi biztosnak nevezni, de így magam leszek.

Hazament, huszár tábornoki ruháját kiporoztatá, de annyira meghizott vala, hogy másnapra se sikerült magát bele préselni.

Estve roppant fáklyás zene volt, ének, mit a rendőrség nem akart megengedni, de a herceg közbe szólt. Adták pedig a magyar akademia